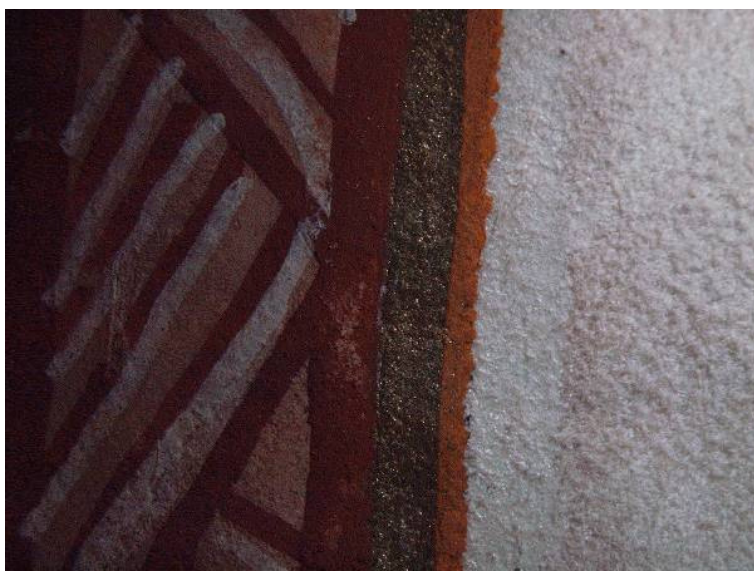

Příloha 2_Atlas techniky malby iluminací

1 Nanášení iluminace, příprava podkladu, linkování

Povrch pergamenu byl obvykle před nanášením iluminací ještě upraven iluminátorem v závislosti na kvalitě, druhu a úpravě pergamenu. V raném středověku je možné nalézt v iluminovaných rukopisech větší množství stop (napovídajících na postup výroby, zpracování pergamenu v průběhu výroby a přípravu podkladu těsně před nanesením barevné vrstvy). Postupně se zdokonalováním výroby iluminovaných rukopisů je pergamen dokonaleji připraven, ve vyšší kvalitě, bez okem viditelných stop a „defektů“. Odlišnosti ve výrobě a zpracování pergamenu působí větší rozmanitost v jeho vzhledu než použitý typ kůže. Pergamen byl před nanesením iluminace ještě často lokálně broušen a upravován pro lepší přijímání barev. To se mohlo dělat různými nástroji, ostrým nožičkem, přírodní pemzou, směsí pemzy s křídou a s kalafunou, chlebem upečeným z těsta obsahující drcené sklo, nebo různými jinými typy těsta, např. těstem obsahující skořápky. Před nanesením iluminace byl povrch pergamenu často sjednocen nejčastěji vtíráním pojiva, pergamenového klihu, nebo bílku s křídou, klihu s olovnatou bělobou. V jedinečných případech je možné sledovat stopy po těchto úpravách pomocí mikroskopu a pozorováním v bočním světle.

XIV A 13 Vyšehradský kodex, NK ČR. Pergamen byl v místě iluminací před nanesením barev uzavřen nanesením pojiva (např. bílku apod.). V místě uzavření povrchu pojivem se neudržují prachové nečistoty v pergamenu.

XIV A 13 Vyšehradský kodex, NK ČR. Detail stop po odsakování nože při broušení pergamene dochovaný na okraji pergamenového folia.

VI B 25 Štěpánický Misál, NK ČR. Pergamen byl vybrán pro celostránkovou iluminaci i přes nedostatky, „defekty“. Trhlina byla sešita při vypínání pergamenu na rám, před nanášením barev byla niť vyjmuta. V průběhu restaurování iluminovaného rukopisu byla trhlina sešita nití ze zlatotepecké blány „Goldbeaters skin“ z důvodu zamezení deformací pergamene v těchto místech.

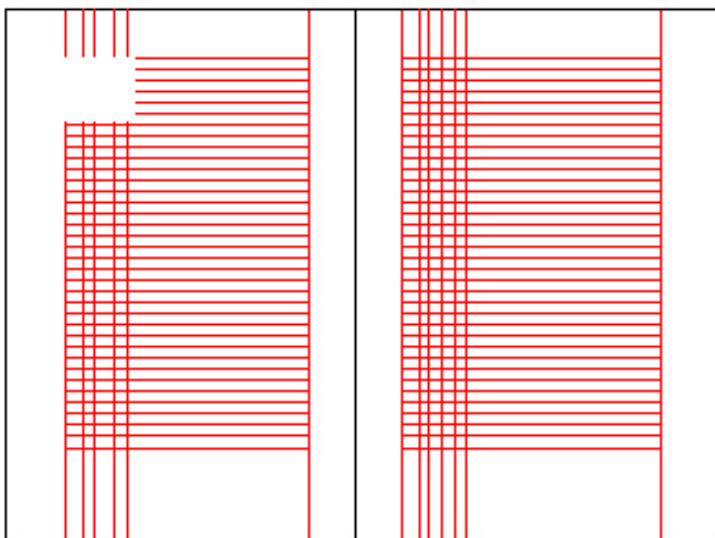

DG III 15 Šelmberská bible, Strahovská knihovna premonstrátů. Povrch pergamenu byl lokálně upraven nožikem.

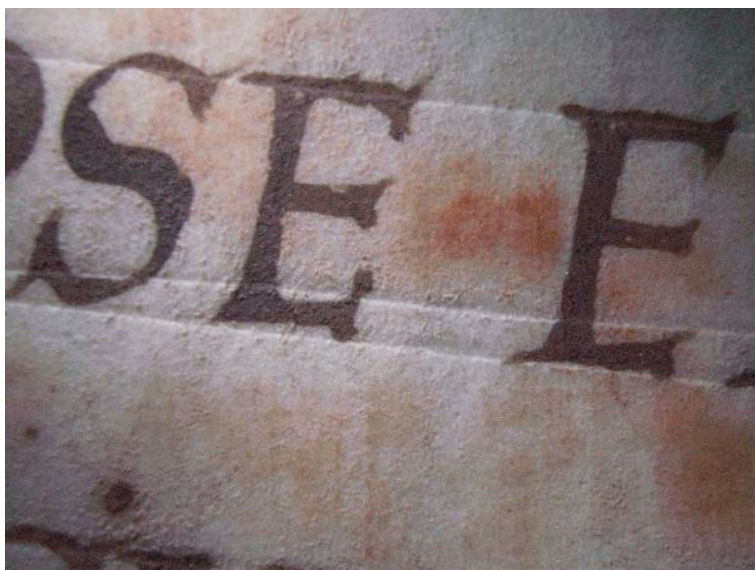

DG III 15 Šelmberská bible, Strahovská knihovna premonstrátů. Povrch pergamenu byl lokálně upraven nožikem.

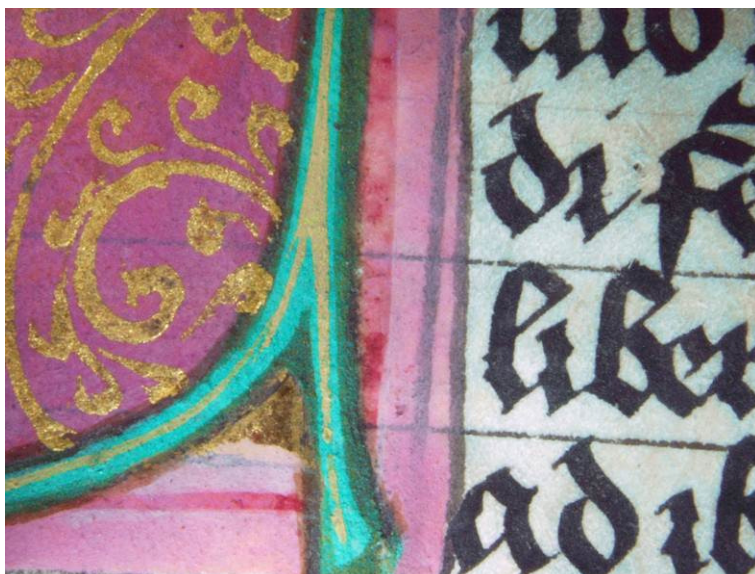
Linkování bylo prováděno na základě vpichů na okrajích fólií, které byly připraveny často pro celou složku najednou. Od začátku karolínského období se začaly používat šablony pro linkování. Do pozdního jedenáctého století bylo linkování obvykle prováděno tzv. „slepé“ pomocí špičatého, ostrého nástroje, nožíku, hrotu, tzv. stylusu. Později se nejčastěji linkovalo olůvkem a inkoustem (uhlíkovým, nebo železozalovým), v některých případech i červeným inkoustem (pigmentem). Od třináctého století je typické linkování inkoustem.

XVIII F 6 Breviář Velmistra Lva, NK ČR. Schéma linkování fólií v úvodní části kalendáře červenou barvou (směsí minia v kombinaci s rumělkou), iluminace se nanášely do již napsaného a připraveného textu.

XIV A 13 Vyšehradský kodex, NK ČR. Detail tzv. „slepého“ linkování rytím slepých linií špičatým, nebo ostrým nástrojem (pisátkem, stylusem, nožem atd.). Na tomto detailu je viditelné odklonění linky – chyba při linkování.

X B 19 Starý zákon, NK ČR, fol. 123-124. Linkování inkoustem.

2 Podkresba, podmalba, instrukce pro iluminátory, plánování malby

Přípravná podkresba, která je skrytá pod finální malbou, byla do jedenáctého století často navrhuta „na slepo“ ostrým nástrojem. Nejběžněji se ve středověkých iluminacích vyskytuje podkresba provedená olůvkem, nebo inkoustem, případně zředěným inkoustem. Změny v kompozici podkresby se závěrečnou malbou je možné stanovit pomocí Infračervené kamery, podkresbu je možné sledovat pomocí mikroskopu v poškozených místech iluminací.

X B 19 Starý zákon, NK ČR, Iluminátor Žaltáře Hanuše z Kolovrat, fol. 203-204. Instrukce písaře pro iluminátora provedená olůvkem (nalevo od iniciály) před nákresem iniciály.

X B 19 Starý zákon, NK ČR., Iluminátor Žaltáře Hanuše z Kolovrat, fol. 156-157. Vyobrazení Jonáše s velrybou. Detail instrukce pro iluminátora provedená olůvkem nalevo od provedené iniciály.

Miniatura Ukládání Panny Marie ze Strahovského plenáře. Strahovská knihovna premonstrátů. Malíř při rozvrhování malby používal pro měření vzdáleností kopírování nástroj s hrotem. V miniatuře jsou viditelné vpichy při studiu na prosvětlovací desce.

XVIII F 6 Breviář Velmistra Lva, NK ČR. Detail medailonu měsíce květen, fotografie v dopadajícím a procházejícím světle. Na fotografii v procházejícím světle je viditelný vpich po rýsování kružnice.

V iluminátorských dílnách ve vrcholném středověku byly nepostradatelnou součástí „náčrtníky“*. Byly hojně opisovány, kombinovány a doplňovány o vlastní zkušenosti malířů. Bohužel se jich dodnes dochovalo málo, známé jsou například vzorník z Göttingenu (pravděpodobně z roku 1450), vzorník Giovanni dei Grassi (Itálie, 14. století), skicář J. Daliwa (lokace neznámá, 15. století), vzorník Stephana Schribera (Německo, 15. století), vzorník Villarse de Honnecourta (Francie, 13. století).

---

*Náčrtníky (v angl. Modelbooks, Sketchbooks, Patternbooks) byly knihy vzorů, návodů na provedení maleb, kombinací barevných odstínů a receptur pro přípravu barev a jejich pojení.

XVII H 30, NK ČR. Přední část knižního bloku je tvořena papírovými složkami, v kterých se dochoval otisk šablony.

XVII A 34 Starý zákon, NK ČR. Podkresba iluminace inkoustem (v pravém horním rohu iluminace instrukce pro iluminátora, jaké má být zvoleno písmeno iniciály).

XVII A 34 Starý zákon, NK ČR. Podkresba inkoustem.

3 Zlacení, nanášení barev

Zlacení bylo nanášeno jako první krok v procesu nanášení barev (vyjma práškového zlacení, nebo zlacení bez závěrečného leštění). Je nanášeno ve formě fólie, nebo inkoustu. Z použitých kovů ve středověkých iluminacích se setkáváme s použitím zlata, stříbra, mědi, cínu, bronzu a mosazi. Zlato, stříbro a cín bylo používáno v podobě fólií a v práškové formě a měď, bronz a mosaz lze nalézt v rukopisech v podobě práškového zlacení. V průběhu Výzkumného záměru byl identifikován jako náhražka stříbra bismut v podobě práškového zlacení. V historických receptech je popisován tento vyjimečný typ zlacení jako falešné stříbro tzv. „argentum musicum“. Zlatá fólie byla v raném středověku nejčastěji položena na samotné pojivo jako je bílek, nebo arabská guma, později se pokládala na plastický poliment (gesso) různých složení. Poliment obsahoval většinou pojivo, barvivo, nebo pigment, plnidlo jako křída, nebo olovnatá běloba a hygroskopickou složku jako je med, cukr, bránící polimentu popraskat. V iluminátorských dílnách bylo zavedeno, že často prováděl zlacení pomocník mistra (na rozdíl od podkresby a závěrečné malby). Z prohlédnutých rukopisů v rámci Výzkumného záměru je zlacení v procesu vzniku iluminace nejčastěji poškozeno systémovými chybami malíře. Poliment v mnoha případech není pružný a je vysušený, křehký a zlatá fólie bývá poškozena leštěním.

Osek 76 Lektionář Arnolda Míšenského, NK ČR. Zlacení plátkovým zlatem.

Zlacení plátkovým zlatem bylo ve středověkých iluminacích nejběžněji používáno, podobně jako zlacení inkoustem. V iluminacích české provenience se často plátkové zlacení nanášelo na šedý poliment, časté je také zlacení na červený bolus (díky kterému se dosahovalo nejlesklejšího a nejzářivějšího zlacení). Leštění kovové plochy se provádělo v průběhu schnutí polimentu, velmi často se zlacení dochovalo poškozené systémovými chybami v průběhu vzniku iluminací (poškrábaný zlatý plátek, přeschlý poliment, nekvalitní zlatý plátek).

Českobudějovický graduál, Knihovna Jihočeského muzea, iniciála A, vyobrazení sv. Řehoře. Zlacení inkoustem bez aplikace polimentu pod zlatý inkoust, rovnou jako ostatní pigmenty. V případě, že je zlacení inkoustem položeno na poliment, a je leštěné do vysokého lesku stejně jako u plátkového zlacení, dá se rozlišit od zlaté fólie pomocí prosvětlovací desky.

XIII H 3i Žaltář, NK ČR. Zlacení plátkovým zlatem na světlém polimentu, zlacení nebylo leštěno.

Českobudějovický graduál, Knihovna Jihočeského muzea. Mušlové zlacení.

Českobudějovický graduál, Knihovna Jihočeského muzea, iniciála T. Zlacení tzv. mušlovým zlatem v kombinaci se zlatým inkoustem a bílým pigmentem.

VI B 25 Štěpanický Misál, NK ČR. Zlacení pomocí stříbra.

XIV E 3, NK ČR. Zlacení náhražkou zlata – typ kovu nebyl zatím identifikován.

DG III 15 Šelmberská bible, Strahovská knihovna premonstrátů. Zlacení náhražkou stříbra, identifikováno jako bismut.

XIII H 2 Breviř, NK ČR. Rukopis připisovaný iluminátorské dílně Mistra Šelmberské Bible, jako zlacení stříbrem byl opět použit bismut jako v předchozím případě.

X B 19 Starý zákon, NK ČR, fol.140-141. Zlacení plátkovým zlatem položeným na šedý poliment, zdobený puncy.

BXVIII F 6 Breviář Velmistra Lva, NK ČR, fol. 2r. Zlacení plátkovým zlatem na boluse, zdobený reliéfem na zlacení.

Na příkladu iniciály M (z rukopisu X B 19, Starý zákon) bylo sledováno vrstvení barev v průběhu celého rukopisu. Díky tomu, že se některé iluminace a iniciály dochovaly nedokončené, bylo možné sledovat postup nanášení barev. Je to pouze schématické, ale některé postupy se u všech iluminací opakovaly. Jako první byla nanesena přípravná podkresba. Poté bylo provedeno zlacení na poliment žluté barvy. Po provedeném zlacení byla provedena podmalba těla iniciály M modrým pigmentem a vymalovány akanty. Až poté byla nanesena červená plocha, která byla poté vymalována zlatým inkoustem. Na závěr byla malována lišta okolo iniciály a byly provedeny závěrečné kontury.

